

Наталія Петрівна Борецька*д-р екон. наук, проф.*

ORCID 0000-0003-2372-2519

e-mail: nataliya-boretskaya@ukr.net,

Галина Олексіївна Крапівіна*канд. наук з держ. упр., доц.*

ORCID 0000-0002-9549-2794

e-mail: galina3910@gmail.com,

Приазовський державний технічний університет, м. Дніпро

ПАРАДІГМА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

У сучасних умовах просторового переосмислення глобального ринку, туристсько-рекреаційна діяльність дедалі частіше розглядається як один із ключових векторів регіонального розвитку, інтеграції територій у міжнародні економічні зв'язки та стимулювання міжгалузевих взаємодій. Туризм та рекреація є мультидисциплінарним феноменом та акумулює природні, соціокультурні, економічні та екологічні чинники, інтегруючи їх у конкретному географічному просторі.

Географічні аспекти формування та функціонування туристсько-рекреаційних дестинацій є предметом поглибленого наукового аналізу, оскільки саме територіальна організація, ресурсна диференціація, природно-ландшафтні умови, демографічна структура, інфраструктурна забезпеченість і просторово-комунікаційні зв'язки визначають потенціал, спеціалізацію й конкурентоспроможність окремих дестинацій.

Особливої актуальності дослідження набуває в контексті сучасних трансформаційних процесів в Україні, що зумовлені не лише викликами безпекового характеру, але й необхідністю поствоєнної відбудови, децентралізації, розвитку креативної економіки та активізації внутрішнього туризму. У цьому контексті географічне вивчення туристсько-рекреаційних дестинацій слугує науковим підґрунтям для просторового планування, формування туристичних кластерів, стратегічного позиціонування регіонів та реалізації концепції сталого розвитку.

Таким чином, географічні аспекти розвитку туристсько-рекреаційних дестинацій набувають теоретико-прикладного значення як у межах туристичного країнознавства й рекреаційної географії, так й в міждисциплінарних дослідженнях, що охоплюють сфери регіоналістики, урбаністики, просторової економіки та екологічного менеджменту.

Раніше невирішені частки загальної проблеми. Незважаючи на розповсюдження наукових досліджень з зору географічних аспектів розвитку туризму, факторів, принципів та умов функціонування, а також на тематику, пов'язану з туристсько-рекреаційними дестинаціями, зокрема у працях українських вчених О. Бейдека, Ю. Веденіна, М. Ільїної, Ю. Шпильової, Є. Мішеніна, М. Мальської, Н. Паньківа, О. Топчієв, Г. Черевко, та у низці наукових праць закордонних до-

слідників, які формують ядро сучасної туристичної географії та дестинаційного планування: М. Голл, С. Пейдж, С. Бекен, Г. Річінс, Д. Скотт, С. Г'осслінг, Н. Морган та інших, сучасний стан розвитку туристсько-рекреаційних дестинацій супроводжується низкою теоретичних та прикладних проблем, що залишаються відкритими для наукового аналізу. До ключових з них належать: фрагментарність просторових досліджень; обмежене впровадження ІС-технологій; недостатня адаптація до сучасних викликів та загроз; недостатнє врахування екологічних обмежень та інше.

Особливої уваги потребує переосмислення географічних аспектів розвитку туристсько-рекреаційних дестинацій для повоєнного економічного, соціального та культурного відновлення України, побудованих на системному, дієвому та сучасному механізмі управління відповідними процесами. В цій площині пошук ефективної кластерної моделі розвитку туристично-рекреаційного комплексу, заснованій на принципах державно-приватного партнерства, дозволить інтегрувати регіональні й міжрегіональні інтереси, визначити пріоритетні напрями розвитку ресурсного потенціалу туристсько-рекреаційних кластерів, а також спрямувати спільні зусилля державного сектору та бізнес-структур на модернізацію інфраструктури, стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних туристсько-рекреаційних послуг.

Мета статті полягає в обґрунтування інтегрованого підходу до кластеризації та типізації туристсько-рекреаційних дестинацій України на основі географічних аспектів та мікс-моделі кластерного аналізу, доповненої моделлю життєвого циклу дестинацій (TALC) з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників післявоєнної відбудови країни.

У межах дослідження здійснено систематизацію класифікаційних підходів, охарактеризовано сучасні алгоритми кластеризації (ієрархічні, щільнісні, мережеві, гібридні), а також проаналізовано потенціал їх застосування для формування адаптивних управлінських стратегій у сфері туризму та рекреації.

Предметом дослідження є структурно-просторові характеристики, етапність розвитку та кластерна організація туристсько-рекреаційних дестинацій України,

а також методи їх класифікації та типізації на основі сучасних світових підходів до кластерного аналізу і фазової теорії розвитку туристсько-рекреаційних територій.

Виклад основного матеріалу. Туристсько-рекреаційна діяльність виступає важливим чинником просторової організації сучасного суспільства та формування регіонального розвитку. У цьому контексті особливого значення набуває систематизація та класифікація туристсько-рекреаційних destination як просторових одиниць, що забезпечують реалізацію функцій відпочинку, оздоровлення, пізнання та дозвілля. Типологізація destination є важливим інструментом наукового аналізу, планування й управління туристсько-рекреаційними системами, оскільки дозволяє ви-

ділити спільні риси, закономірності розвитку та специфіку функціонування окремих територій.

Одним із ключових підходів до типологізації є географічний, який ґрунтується на врахуванні просторових, природно-географічних та ландшафтних характеристик територій. Географічні критерії дозволяють охопити широкий спектр факторів, зокрема положення destination відносно основних фізико-географічних об'єктів, кліматичні умови, природні ресурси, рельєф та інші просторові характеристики, які визначають туристсько-рекреаційний потенціал території. У цьому контексті аналіз географічної типології destination є актуальним як у науково-теоретичному, так й в прикладному аспектах [1-7]. Типологія туристсько-рекреаційних destination за географічними критеріями надана в табл. 1.

Таблиця 1

Типологія туристсько-рекреаційних destination за географічними критеріями

Критерій	Тип destination	Характеристика	Приклади
За формою рельєфу	Гірські	Високий природно-рекреаційний потенціал, можливості для активного відпочинку	Буковель (Україна), Альпи (Швейцарія), Татри (Польща/Словаччина)
	Рівнинні	Відсутність висот, придатні для агротуризму, зеленого туризму	Поділля (Україна), Лемківщина (Україна), Центральна частина Франції
	Узбережні (приморські)	Орієнтація на морський пляжний відпочинок	Одеса (Україна), Барселона, Анталія
За кліматичними умовами	Курорти помірного клімату	Сезонна привабливість, можливість різноманітних видів відпочинку	Львівщина (Україна), Закарпаття (Україна), Північна Італія
	Курорти субтропіків/тропіків	Цілорічний пляжний та рекреаційний туризм	Балі, Мальдіви, Шрі-Ланка
За природними ресурсами	Лісові	Спелео-, еко-, мисливський туризм, зелений відпочинок	Карпати (Україна), Біловезька пушта
	Водні	Озера, річки, мінеральні джерела, морські узбережжя	Шацькі озера, оз. Блед (Словенія), Карлові Вари (Чехія)
	Біорізноманітні	Території з охоронюваними об'єктами природи	Карпати (Україна), Камчатка, Національні парки Канади
За рівнем соціально-економічного розвитку	Урбанізовані	Розвинена інфраструктура, мультифункціональність	Київ (Україна), Париж, Нью-Йорк
	Сільські/екологічно чисті	Екотуризм, агротуризм, культурно-побутовий відпочинок	Полтавщина (Україна), Тоскана, Альпійські села
За спеціалізацією	Лікувально-оздоровчі	Курорти з мінеральними водами, кліматотерапією	Моршин (Україна), Трускавець (Україна), Баден-Баден
	Культурно-історичні	Destination з концентрацією пам'яток, музеїв, культурної спадщини	Львів (Україна), Прага, Краків
	Пригодницько-активні	Орієнтовані на активні види туризму	Кавказ, Карпати (Україна), Доломіти

Розроблено авторами.

Класифікація туристсько-рекреаційних destination за географічними критеріями дозволяє здійснити комплексний аналіз просторової диференціації туристичного потенціалу територій. Представлена типологія охоплює ключові параметри, що визначають привабливість та функціональну спеціалізацію destination: рельєф, кліматичні умови, природно-ресурсну базу, рівень соціально-економічного розвитку та видову орієнтацію туризму.

Зокрема, рельєфно-морфологічні характеристики визначають наявність гірських, рівнинних або узбережних destination, кожна з яких має специфічні умови для розвитку певних видів туризму – від активного гірського до пляжного чи агротуризму. Кліматичні умови, у свою чергу, впливають на сезонність, комфортність перебування та довготривалість туристсько-рекреаційного сезону.

Важливе значення мають природні ресурси: лісові, водні й біорізноманітні destination формують основу для екологічного, спелео-, мисливського чи оздоровчого туризму. Соціально-економічний рівень розвитку території зумовлює ступінь інфраструктурного забезпечення, що виражається в урбанізованих або сільських типах destination.

Класифікація за функціональною спеціалізацією (лікувально-оздоровчі, культурно-історичні, пригодницько-активні, мішані) показує, що більшість destination поєднують у собі декілька типів ресурсів і форм активності, що є ознакою поліфункціональності сучасного туризму.

Отже, географічна типологія туристсько-рекреаційних destination не лише слугує основою для наукового аналізу, але й має прикладне значення для стратегічного планування, зокрема формування кластерної

моделі управління, розвитку туристсько-рекреаційної інфраструктури, брендуння територій та підвищення їх конкурентоспроможності на туристсько-рекреаційному ринку.

Здійснена типологія туристсько-рекреаційних destinations за географічними критеріями дала змогу окреслити основні природно-кліматичні, ресурсні та соціально-економічні параметри, які формують специфіку destinations та їхню туристсько-рекреаційну привабливість. Проте для повноцінного розуміння функціонування туристсько-рекреаційного простору важливо не лише визначити тип destinations, а й проаналізувати структуру її просторової організації – тобто, як функціональні елементи (розміщення, хар-

чування, рекреаційні об'єкти, пам'ятки, транспортна доступність тощо) розміщуються на території.

Просторові типи організації туристсько-рекреаційних destinations відображають ступінь компактності, взаємозв'язку й концентрації туристичних функцій у межах конкретної території. Така класифікація дає змогу краще зрозуміти, як організовано взаємодію між ядром destinations та її периферійними зонами, наскільки ефективно працює транспортне сполучення, а також яку модель розвитку доцільно застосовувати для тієї чи іншої території [8-10]. У цьому контексті розглянемо основні просторові типи організації туристсько-рекреаційних destinations за критерієм розміщення функцій (табл. 2).

Таблиця 2

Просторові типи організації туристсько-рекреаційних destinations (за розміщенням функцій)

Тип	Опис	Приклади
Компактний	Усі основні туристичні функції (проживання, харчування, розваги, пам'ятки) сконцентровані в межах однієї локації або населеного пункту	Львів, Яремче, Краків
Мережевий	Туристичні функції розміщені у кількох сусідніх населених пунктах чи локаціях, пов'язаних між собою транспортною, інфраструктурною та функціональною мережею	Закарпаття, Підкарпатське воєводство, Трансильванія
Лінійний	Туристичні об'єкти і послуги орієнтовані вздовж берегової лінії, дороги чи іншого лінійного елемента ландшафту	Південне узбережжя Криму, Амальфі, Далматійське узбережжя (Хорватія)
Поліцентричний	Destinations має кілька ядер (центрів) з різною туристичною спеціалізацією, які функціонують автономно або у взаємозв'язку	Чорногорія (Будва, Котор, Герцег-Нові), Рів'єра Майя (Мексика)

Розроблено авторами.

Просторова організація туристсько-рекреаційних destinations є важливим чинником ефективності функціонування туристсько-рекреаційної системи. Вона визначає, наскільки зручно й логічно розміщені ключові елементи інфраструктури, як відбувається рух туристських потоків і якою є доступність ресурсів.

Компактний тип є характерним для історичних міст і невеликих курортів, де концентрація функцій у межах однієї території забезпечує легку навігацію, швидкий доступ до основних об'єктів і високу щільність туристичних послуг.

Мережевий тип переважає в регіонах із розгалуженою транспортною системою та різноманітними природно-культурними ресурсами, що дозволяє туристам обирати індивідуальні маршрути і формувати більш гнучкі програми перебування.

Лінійна організація притаманна приморським регіонам і територіям уздовж гірських доріг, де природні умови зумовлюють витягнуту структуру туристсько-рекреаційної destinations. Такий тип потребує ретельного транспортного планування для уникнення надмірного навантаження на окремі сегменти.

Поліцентричний тип destinations характерний для складних туристсько-рекреаційних регіонів, що об'єднують декілька міст або курортів з різною спеціалізацією (культурною, пляжною, оздоровчою тощо). Це сприяє диверсифікації туристсько-рекреаційного продукту та розвантаженню туристсько-рекреаційних ядер.

Таким чином, вибір моделі просторової організації має відповідати як природно-географічним особливостям території, так й стратегічним цілям її туристсько-рекреаційного розвитку. Успішна destinations – це не лише багата на ресурси територія, а й ефективно структурований простір.

Проаналізовані класифікації – як за географічними критеріями, так й за просторовою організацією функцій – дозволяють глибше зрозуміти структурну природу туристсько-рекреаційних destinations. Проте в умовах сучасної глобалізації та регіонального розвитку виникає потреба не лише в описовому типуванні destinations, а у формуванні інтегрованих моделей управління розвитком туризму та рекреації. У цьому контексті дедалі більшого значення набуває концепція туристсько-рекреаційного кластера.

Кластеризація туристсько-рекреаційних destinations ґрунтується на ідеї функціональної взаємодії між учасниками туристсько-рекреаційного ринку – підприємствами, інфраструктурними об'єктами, органами влади, закладами освіти, локальними громадами. На відміну від простого географічного сусідства чи просторової концентрації функцій, кластер передбачає синергію та координацію між усіма елементами системи для досягнення конкурентних переваг та ефективного розвитку.

Таким чином, географічні типи destinations визначають вихідні умови ресурсного забезпечення, просторові моделі – спосіб організації туристсько-рекреаційної інфраструктури, а кластерна модель – стратегічну форму взаємодії між суб'єктами туристсько-рекреаційної діяльності. Такий підхід дає змогу не лише ефективно використовувати природно-ресурсний потенціал, а й забезпечити сталий соціально-економічний розвиток регіону.

Однак сама класифікація – це лише опис існуючого різноманіття, тоді як кластер – це організаційна модель співпраці між суб'єктами на певній території. Формування туристсько-рекреаційного кластеру вимагає розуміння не тільки географічної структури, а й впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, які визнача-

ють: конкурентоспроможність регіону, можливості для об'єднання ресурсів, здатність до відновлення в умовах криз (зокрема – післявоєнних), та стійкість у турбулентному середовищі.

Таким чином, класифікація туристсько-рекреаційних DESTINACIЙ задає ресурсну та просторову «матрицю», в якій потенційно може розвиватися кластер.

Натомість впливові чинники визначають здатність цієї матриці перетворитися на функціональну і стійку модель кооперації – кластер [11-14].

Поза межами конкретної туристсько-рекреаційної DESTINACIЇ формуються та розвиваються зовнішні чинники, які є результатом глобальних, національних або міжрегіональних процесів (табл. 3).

Таблиця 3

Зовнішні чинники туристсько-рекреаційних DESTINACIЙ

Група чинників	Зміст
Політична стабільність / безпека	Рівень загроз (зовнішніх чи внутрішніх), зона бойових дій, демілітаризованість регіону
Державна політика	Програми повоєнного відновлення, субсидії, міжнародна допомога, розвиток прикордонної інфраструктури
Міжнародна підтримка / донори	Участь у проєктах технічної допомоги (EU4Business, GIZ, UNDP), доступ до грантів
Інвестиційна привабливість	Рівень довіри інвесторів до регіону, наявність економічних стимулів (пільги, індустріальні парки)
Попит на безпечний туризм	Зміна споживчих уподобань на користь внутрішнього/регіонального туризму та рекреації, попит на відновлювальний та еко-туризм
Технологічні фактори	Доступ до цифрових сервісів, онлайн-маркетинг, просування в соціальних мережах, Smart-туризм
Транскордонна співпраця	Міжнародні туристичні маршрути, спільні кластери на кордонах, євроінтеграційна орієнтація
Глобальні кризи / турбулентність	Воєнні дії, енергетична нестабільність, зміни клімату, пандемії

Розроблено авторами.

У процесі формування туристсько-рекреаційних кластерів зовнішні (екзогенні) чинники виконують роль каталізаторів або обмежень, які формують загальне середовище функціонування туристсько-рекреаційного простору. Вони задають макроумови: геополітичну стабільність, інвестиційний клімат, політичну волю до підтримки приватно-державного партнерства, міжнародну допомогу тощо.

Однак реальна трансформація туристсько-рекреаційних DESTINACIЙ у сталі туристсько-рекреаційні кластери відбувається на рівні внутрішніх (ендогенних) процесів – тобто, здатності територіальних спільнот, бізнесу та влади: використати зовнішні сти-

мули; адаптуватися до викликів (зокрема повоєнних) та мобілізувати наявні ресурси [11-17].

Таким чином, вплив зовнішніх чинників є умовою, але внутрішні чинники – це рушійна сила кластероутворення (табл. 4).

При цьому слід враховувати, що у період повоєнного відновлення ці чинники мають зміщений акцент: зростає значення соціальної згуртованості та економічної мобілізації громади; ключовим стає формування безпечного середовища для туристів та рекреантів; зовнішня допомога і міжнародні проєкти можуть ініціювати туристсько-рекреаційний кластер, але його сталий розвиток залежить від місцевої ініціативи.

Таблиця 4

Внутрішні чинники туристсько-рекреаційних DESTINACIЙ

Групи чинників	Зміст
Природно-ресурсна база	Наявність унікальних ландшафтів, культурної спадщини, лікувальних ресурсів
Стан туристсько-рекреаційної інфраструктури	Розвиненість доріг, закладів розміщення, сервісів, безпечних маршрутів
Кооперація між суб'єктами	Готовність місцевого бізнесу, громади, влади та освітніх закладів до взаємодії
Інституційна активність	Існування Агенцій регіонального розвитку, туристичних асоціацій, місцевих стратегій розвитку
Кваліфікація кадрів	Доступність підготовлених фахівців, наявність профільної освіти у регіоні
Ідентичність і брендинг	Локальна ідентичність, здатність до формування унікального туристсько-рекреаційного бренду
Соціальний капітал	Рівень довіри та співпраці між місцевими жителями, бізнесом, владою
Стійкість до криз	Внутрішні механізми адаптації до викликів: воєнний стан, зниження попиту, демографічні зміни

Розроблено авторами.

Таким чином, не дивлячись на виклики та загрози (інфляція, зруйновані комунікації, безпека), які створюють зовнішні чинники, внутрішні відповіді (кооперація бізнесу, активність громад, ефективність управління, залучення ВПО як трудового ресурсу) визначають, чи перетвориться регіон у туристично-рекреаційний кластер або залишиться фрагментованим простором. Сам факт наявності туристсько-

рекреаційних ресурсів чи вигідного просторового розташування не гарантує їх ефективного використання. У цьому контексті чинники зовнішнього та внутрішнього впливу виступають як детермінанти здатності DESTINACIЇ до самоорганізації, інновацій та адаптації до змінного середовища (особливо в умовах турбулентності повоєнного відновлення) [18-27].

Найбільш поширені підходи до кластеризації туристсько-рекреаційних DESTINACIЙ наведені у табл. 5.

Поширені підходи («моделі») кластеризації
туристсько-рекреаційних DESTINACIЙ

Модель	Сутність моделі	Ознаки кластеризації	Типові методи / інструменти	Корисність	Переваги
Геопросторова (density-based, hotspot)	Фактична просторово-часова концентрація приїздів, трафіку, об'єктів	Координати місць відвідування, трафік мобільних/телема-тики, GIS-шари	DBSCAN, Getis-Ord Gi*, Local Moran's I, Kernel-density	Виявити «гарячі зони» перевантаження або потенціал мультицент-ричних маршрутів	Чітко відображає реальний турист-сько-рекреаційний потік
Ресурсно-інфра-структурна (RIP-модель)	Комплементар-ність природних, культурних ре-сурсів + транс-порт, розміщен-ня, сервіс	Кадастри ресурсів, класифікація інфра-структури, експертні оцінки	Багатокритеріальна оцінка (АНР, TOPSIS), k-means на стандартизованих індексах	Регіональне плану-вання нових турист-сько-рекреаційних продуктів	Дозволяє «зшивати» території в продук-тові ланцюжки
Кластер-«діа-мант» Портера, адаптований до туризму	Ланцюг цінності: ядро-атракція ↔ постачальники ↔ допоміжні галузі ↔ інституції	Матриця зв'язків стейкхолдерів, пока-зники конкуренції	Соціально-мереже-вий аналіз (SNA), структурне моделю-вання	Діагностика конкурен-тоспроможності, фор-мування спільного бренду	Враховує кооперацію бізнесу й влади
Функціонально-типологічна (UNWTO/ETC)	Домінуюча моти-вація та функція: морський курорт, культурне місто, nature-based тощо	Атрибути продукту, середня тривалість сезону, сезонність	Кластеризація k-means / SOM за мат-рицею «функції x ат-рибути»	Швидке позиціону-вання на світовому ринку, бенчмаркінг	Зрозуміло маркетоло-гам; легко комуні-кувати
Модель життє-вого циклу дес-тинацій (TALC-кластеринг)	Фази: Розвідка – Залучення – Розвиток – Консолідація Стагнація – Регенерація / Реінновація	Історичні ряди приї-здів, інвестицій, ліж-комісць	Ієрархічна кластери-зація	Диференціація полі-тики: де стимулювати/ обмежити зріст	Дає стратегічне ба-чення
Попитова (visitor-based)	Подібність сег-ментів споживачів між дестина-ціями	Опитування, транза-кції карт, соціальні мережі	PSO-k-means, DBSCAN, щільнісна кластеризація; аналіз спільної купівлі	Крос-промо, динамі-чні пакети «дві дес-тинації – один білет»	Орієнтована на кліє-нта, підтримує пер-соналізацію
Стейкхолдер-сько-мережева	Густина та тип зв'язків між ор-ганізмами влади, DMO, бізнесом, НГО	Інтерв'ю, контент-аналіз угод, спільні проекти	Мережева кластери-зація (Louvain, Girvan–Newman)	Оцінка «соціального капіталу» кластера пе-ред впровадженням спільних ініціатив	Виявляє приховані лідерські ядра і про-галини співпраці

Розроблено авторами.

Модель кластеризації – це не лише алгоритм, а поєднання вибору ознак, доступних даних і стратегічної мети. Правильно підбрана модель перетворює набори локацій на керований «живий» організм, де синергія відчутна всім – від місцевих громад до кінцевого споживача. Для туристсько-рекреаційних дестинацій України (область, субрегіон, кілька громад), оптимальним буде міксований підхід, що враховує різнотипні ресурси, рівень розвитку територій, туристсько-рекреаційних попит та мережу партнерств та може бути представлений як геопросторова та ресурсно-інфраструктурна кластеризація (фізична структура кластерів), доповнена TALC – фазами розвитку, попитом – відповідністю аудиторії, мережевою кластеризацією, інституційною життєздатністю.

В умовах структурної перебудови економіки та наявності ризиків кластерна модель забезпечує гнучкість, підвищену кооперативність та адаптацію до зовнішніх шоків. Вона виступає адекватною відповіддю на: фрагментованість туристсько-рекреаційних ініціатив; низьку капіталізацію ресурсів; потребу в координації приватного, публічного та громадського секторів; необхідність залучення інвестицій та донорської підтримки у повоєнний період.

Висновки. Узагальнення теоретичних підходів і практичних моделей кластерного аналізу туристсько-

рекреаційних дестинацій дозволяє сформувати системну основу для їх типізації та стратегічного управління розвитком. Застосування кластерної мікс-моделі, яка поєднує ієрархічну кластеризацію, алгоритми типу *k-середніх* (зокрема PSO-k-means), методи щільнісної кластеризації (DBSCAN), а також мережеві підходи (Louvain, Girvan–Newman), забезпечує гнучкий, комплексний і адаптивний інструментарій для аналізу структурних, функціональних і просторових особливостей туристсько-рекреаційних територій. На основі кластерного аналізу здійснюється типізація дестинацій за фазами розвитку, відповідно до доповненої моделі життєвого циклу дестинації (TALC), що включає можливі сценарії занепаду, регенерації, диверсифікації та адаптації до кризових викликів. Це дозволяє сформувати індивідуалізовані стратегії розвитку для кожної групи дестинацій залежно від її поточного стану, потенціалу та ступеня вразливості. Ключовими чинниками географічно-просторової організації туристсько-рекреаційних кластерів виступають:

ресурсна база (природна, культурно-історична, рекреаційна),

функціональна спеціалізація дестинацій (оздоровча, подієва, пізнавальна, релігійна тощо),

соціально-економічна стійкість та інституційна активність громад,

доступність інфраструктури (транспортної, комунаційної, сервісної),

а також вплив глобальних і локальних викликів, зокрема воєнних дій, демографічної депопуляції, кліматичних змін та постпандемічних процесів.

У контексті післявоєнної відбудови України, кластерно-орієнтована типізація та застосування моделі TALC відіграють стратегічну роль як інструменти просторового планування, регіональної політики та сталого розвитку. Туристсько-рекреаційна сфера у цьому контексті постає не лише як економічний ресурс, а й як інструмент соціальної реінтеграції, локальної ідентичності, м'якої регенерації територій та повернення довіри до регіонів, що постраждали від бойових дій. Формування адаптивних туристсько-рекреаційних кластерів сприятиме: активізації внутрішнього туризму та рекреації, підтримці малого та середнього бізнесу, відновленню культурної спадщини, зростанню мобільності населення та відбудові позитивного іміджу країни як безпечної, відкритої та гостинної туристсько-рекреаційних destinations.

Таким чином, поєднання кластерного аналізу, фазової моделі TALC і чинникової типізації формує концептуально цілісну та практично релевантну основу для управління розвитком туристсько-рекреаційних destinations України в умовах післявоєнного відновлення, регіональної згуртованості та сталого зростання.

Пропозиції щодо подальшого дослідження. В умовах післявоєнної відбудови України поглиблення наукових основ кластеризації туристсько-рекреаційних destinations доцільно спрямовувати у декількох ключових напрямках:

розробка регіонально специфічних кластерних моделей. Необхідним є формування моделей кластеризації, адаптованих до просторових, економічних і демографічних особливостей окремих регіонів України (наприклад, Полісся, Поділля, Приазов'я), з урахуванням стану внаслідок воєнних дій, рівня туристсько-рекреаційної спеціалізації та потенціалу до відновлення;

інтеграція геоінформаційного аналізу (GIS) у кластерну типізацію. Використання геоінформаційних технологій дозволить просторово моделювати динаміку розвитку destinations, виявляти зони ризику, слабкі зв'язки та точки зростання, зокрема у прикордонних і віддалених громадах;

розробка індикаторної системи оцінки фази розвитку туристсько-рекреаційної destinations. Актуальним є створення уніфікованої багатовимірної шкали або індексу, що дозволить об'єктивно оцінювати, на якій фазі TALC перебуває destinations, з урахуванням кількісних (туристичний потік, дохід, зайнятість) та якісних (сприйняття, імідж, рівень насиченості) показників;

моделювання сценаріїв регенерації та інституційної трансформації. Варто поглибити дослідження стратегій відновлення та переосмислення туристсько-рекреаційних destinations на етапі стагнації або занепаду — зокрема, в умовах деокупованих територій, де туризм та рекреація можуть виступати інструментом відновлення довіри, формування локальної ідентичності та економічної стабілізації;

дослідження коопераційних мереж у туристсько-рекреаційних кластерах. Перспективним є аналіз горизонтальних і вертикальних зв'язків між учасниками кластерів (громади, бізнес, ДМО, наукові установи), з

використанням методів мережевого аналізу (network clustering) для виявлення ефективних моделей співпраці, обміну ресурсами та інноваціями;

оцінка впливу цифровізації та діджитал-продуктів на формування кластерів.

У нових умовах важливо вивчати, як цифрові сервіси (маркетплейси, онлайн-букінг, віртуальні гіді, smart-tourism) впливають на зміну структури туристсько-рекреаційних кластерів та дозволяють компенсувати інфраструктурні або логістичні обмеження.

Міждисциплінарна інтеграція в управління туристсько-рекреаційними destinations. Подальші дослідження мають поєднувати підходи з географії, економіки, соціології, урбаністики, а також стратегічного управління, що дозволить створювати комплексні моделі сталого відновлення та розвитку туристсько-рекреаційних destinations в умовах невизначеності.

Список використаних джерел

1. Ільїна М. В., Шпильова Ю. Б. Методологічні засади класифікації територій за показниками рекреаційного природокористування. *Український географічний журнал*. 2021. № 3. С. 54–62. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2021.03>.
2. Крапівіна Г. О. Досвід оцінки використання ресурсного потенціалу туристичної destinations (на прикладі Північного Приазов'я Донецької області). Матер. Всеукр. наук.-техн. конф. «Світовий та вітчизняний досвід функціонування туристичних destinations». Харків: ХТЕІ КНТЕУ, 2020. URL: <http://conf.htei.org.ua/labels/krapivina>.
3. Лагодієнко В. В., Павлов К. В., Павлова О. М., Саркісян Г. О. Інноваційна діяльність на регіональних туристичних ринках: модернізація та регулювання: монографія. Луцьк : СПД Галяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2021. 402 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/359496578_INNOVACIJA_DIJALNIST_NA_REGIONALNIH_TURISTICHNIH_RINKAH_MODERNIZACIA_TA_REGULUVANNA_monografia.
4. Матвійчук Л. Ю. Теоретичні основи типології та специфіки туристичних ресурсів. *Економіка. Управління. Інновації*. 2011. № 1(5). URL: https://tourlib.net/statti_ukr/matvijchuk2.htm.
5. Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції* (м. Луцьк, 14–15 травня 2020 р.). Луцьк : Терен, 2020. 108 с. URL: https://turizmlirol.wordpress.com/wp-content/uploads/2021/01/d097d0b1d196d180d0bdd0b8d0ba-d182d0b5d0b7_20.pdf.
6. Contemporary Challenges in Destination Planning: A Geographical Typology Approach. *Land (MDPI)*. 2023. Vol. 12(4). DOI: <https://doi.org/10.3390/land12040756>.
7. Smith M. K., Robinson M. (Eds.). Cultural Tourism in a Changing World: Politics, Participation and (Re)presentation. Channel View Publications, 2006. URL: <https://www.kulturniturizam.com/dwnld/cultural%20tourism%20in%20a%20changing%20world.pdf>.
8. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса: «Астропринт», 2005. 637 с. URL: https://kyivobl-man.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/Suspilno-geografichni-doslidzhennya-metodologiya-metody-metodyky_compressed.pdf.
9. Brown C., Jones R. Polycentric Tourism Destinations and Trip-Chaining Efficiency. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/387634969_Hea

lthy_Cities_Transitioning_to_Polycentric_Cities_Can_Enhance_Population_Health.

10. Lee J., Kim H. Network Analysis of Regional Tourism Destinations. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/389097723_Analysis_of_the_network_structure_characteristics_and_influencing_factors_of_regional_tourism_economy.

11. Xu Y. I. (2020). Identifying the spatial structure of the tourist attraction system. URL: https://www.researchgate.net/publication/324881259_Identifying_the_spatial_structure_of_the_tourist_attraction_system_in_South_Korea_using_GIS_and_network_analysis_An_application_of_anchor-point_theory.

12. Olshanska O. V., Puzyrova P. V., Shevchenko O. O. The tourist industry of Ukraine in the post war period: key directions of recovery and factors of influence in the European vector of development. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2023. № 6 (17). С. 99-107. DOI: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.6.10>.

13. But T. Identification of problems and post war recovery of tourism in Ukraine. *Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку*. 2024. Вип. 1(27). С. 32-43. DOI: <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2024-1/27-03>.

14. Reimann M., Kornus O. H., Patsiuk V. S., Venherska N. S., Kholodok V. D. Tourism in Ukrainian frontline communities: trends, challenges, and development prospects. *Журнал з геології, географії та екології*. 2023. Вип. 32(3). С. 581-597. DOI: <https://doi.org/10.15421/112352>.

15. Kyrychenko O. Recovery of tourism in Ukraine in the post war period: Croatia and Israel experience. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. № 6. С. 59-65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-6-8>.

16. Business Perspectives Development of internal tourism and hospitality in Ukraine. 2023. URL: https://www.businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/16114/TT_2020-2021_01_Kostynets.pdf.

17. Butler R. W. The concept of the tourism area life cycle (TALC). Exploration – involvement – development – consolidation – stagnation – decline/rejuvenation. 1980. URL: https://www.academia.edu/55624691/Empirically_Mapping_the_Evolutionary_Phases_of_Tourism_Area_Life_Cycle_TALC.

18. Kozak M., Biernat E., Rut G. An Analytical Model of Tourist Destination Development... *Sustainability*. 2019. Vol. 11(24). DOI: <https://doi.org/10.3390/su11246989>.

19. Pandey K., Joshi S. Trends in Destination Choice in Tourism Research: A 25 year Bibliometric Review. *Tourism Research*. 2021. Vol. 10(4). DOI: <https://doi.org/10.1177/23197145211032430>.

20. Fayos Sola E. et al. A cluster analysis of tourist attractions in Spain: Natural and cultural traits and implications for global tourism. *European Journal of Management and Business Economics*. 2018. Vol. 27(2). DOI: <https://doi.org/10.1108/EJMBE-08-2017-0008>.

21. D'Urso & Massari. A Tourist Segmentation Based on Motivation, Satisfaction and Prior Knowledge with a Socio-Economic Profiling: A Clustering Approach with Mixed Information. *Social Indicators February*. 2021. Vol. 154(1). P. 1-26. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02537-y>.

22. Baggio R., Scott N., Cooper C. Network science: a review focused on tourism. *Annals of Tourism Research*. 2010. Vol. 37, Issue 3. P. 802-827. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1002.4766>.

23. Wang & Liu A. Review of Tourism Cluster Research. *Progress in Geography*. 2012. Vol. 10. P. 1407-1412. DOI: <https://doi.org/10.11820/dlkxjz.2012.10.019>.

24. Dembovska I., Silicka I. Cluster approach in the tourism business. *Latgale National Economy Research*. 2012. Vol. 1(4). P. 88. DOI: <https://doi.org/10.17770/Iner2012vol1.4.1825>.

25. Борецька Н. П., Крапівіна Г. О., Марченко І. Ф. Розвиток туристсько рекреаційної сфери: емпірика цифровізації державного управління. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 1(67). С. 117-124. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1\(67\)-117-124](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1(67)-117-124).

26. Борецька Н. П. Стратегія підвищення індексу розвитку подорожей і туризму (TTDI) України. *Університетська наука - 2025 : тези доп. Міжнар. науково-техн. конф. (Дніпро, 15-16 травня 2025 р) : в 3 т. Т. 2: Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту, соціально-гуманітарний, інженерної та мовної підготовки / ДВНЗ «ПДТУ». Дніпро: ПДТУ, 2025. С. 232-237.*

27. Boretska, N., Krapivina, G. Directions for research into the development of the tourism and recreation sector as an object of state administration. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 4(70). С. 63-69. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-4\(70\)-63-68](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-4(70)-63-68).

References

1. Iliina, M. V., Shpylova, Y. B. (2021). Metodolohichni zasady klasyfikatsii terytorii za pokaznykamy rekreatsiinoho pryrodokorystuvannya [Methodological principles of classification of territories by indicators of recreational nature use]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal – Ukrainian Geographical Journal*. 3, pp. 54–62. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2021.03.054> [in Ukrainian].

2. Krapivina, G. O. (2020). Dosvid otsinky vykorystannya resursnoho potentsialu turystychnoi destynatsii (na prykladi Pivnichnoho Pryazovia Donetskoi oblasti) [Experience in assessing the use of the resource potential of a tourist destination (on the example of the Northern Azov region of Donetsk region)]. *Svitovyi ta vitchyznianyi dosvid funktsionuvannya turystychnykh destynatsii [World and domestic experience in the functioning of tourist destinations]*: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Technical Conference. Kharkiv, KhTEI KNTEU. Retrieved from <http://conf.htei.org.ua/labels/krapivina> [in Ukrainian].

3. Lahodiienko, V. V., Pavlov, K. V., Pavlova, O. M., Sarkisian, H. O. (2021). Innovatsiina diialnist na rehionalnykh turystychnykh rynkakh: modernizatsiia ta rehuliuвання [Innovative activity in regional tourism markets: modernization and regulation]. Luts'k, SPD Hadiak Zhanna Volodymyrivna, drukarnia «Volyn-polihras». Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/359496578_INNOVACIJA_DIALNIST_NA_REGIONALNIH_TURISTICNIH_RINKAH_MODE_RNIZACIJA_TA_REGULUVANNA_monografia [in Ukrainian].

4. Matviichuk, L. Yu. (2011). Teoretychni osnovy typolohii ta spetsyfiki turystychnykh resursiv [Theoretical foundations of typology and specifics of tourist resources]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii – Economics. Management. Innovations*, 1 (5). Retrieved from https://tourlib.net/statti_ukr/matvijchuk2.htm [in Ukrainian].

5. Rekreatsiino-turystychnyi potentsial rehioniv Ukrainy: suchasnyi stan, problemy ta perspektivy rozvytku [Recreational and tourist potential of regions of Ukraine: current state, problems and prospects for development]. (2020). *Proceedings of the IV All-Ukrainian scientific and practical internet conference*. Luts'k, Teren. 108 p. Retrieved from https://turizmlirrol.wordpress.com/wp-content/uploads/2021/01/d097d0b1d196d180d0bdd0b8d0ba-d182d0b5d0b7_20.pdf [in Ukrainian].

6. Contemporary Challenges in Destination Planning: A Geographical Typology Approach. (2023). *Land (MDPI)*, 12(4). DOI: <https://doi.org/10.3390/land12040756>.
7. Smith, M. K., Robinson, M. (Eds.). (2006). *Cultural Tourism in a Changing World: Politics, Participation and (Re)presentation*. Channel View Publications. Retrieved from <https://www.kulturniturizam.com/dwnld/cultural%20tourism%20in%20a%20changing%20world.pdf>.
8. Topchiiev, O. H. (2005). *Suspilno-heohrafichni doslidzhennia: metodolohiia, metody, metodyky* [Social and geographical research: methodology, methods, techniques]. Odesa, «Astroprynt». 637 p. Retrieved from https://kyivobl-man.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/Suspilno-geografichni-doslidzhennia-metodologiya-metody-metodyky_compressed.pdf [in Ukrainian].
9. Brown, C., Jones, R. (2021). Polycentric Tourism Destinations and Trip-Chaining Efficiency. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/387634969_Healthy_Cities_Transitioning_to_Polycentric_Cities_Can_Enhance_Population_Health.
10. Lee, J., Kim, H. (2019). Network Analysis of Regional Tourism Destinations. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/389097723_Analysis_of_the_network_structure_characteristics_and_influencing_factors_of_regional_tourism_economy.
11. Xu, Y. (2020). Identifying the spatial structure of the tourist attraction system. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/324881259_Identifying_the_spatial_structure_of_the_tourist_attraction_system_in_South_Korea_using_GIS_and_network_analysis_An_application_of_anchor-point_theory.
12. Olshanska, O. V., Puzyrova, P. V., Shevchenko, O. O. (2023). The tourist industry of Ukraine in the post war period: key directions of recovery and factors of influence in the European vector of development. *Zhurnal stratehichnykh ekonomichnykh doslidzen – Journal of Strategic Economic Research*, 6 (17), pp. 99-107. DOI: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.6.10>.
13. But, T. (2024). Identification of problems and post war recovery of tourism in Ukraine. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo: trendy rozvytku – Management and Entrepreneurship: Trends of Development*, 1(27). pp. 32-43. DOI: <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2024-1/27-03>.
14. Reimann, M., Kornus, O. H., Patsiuk, V. S., Venherska, N. S., Kholodok, V. D. (2023). Tourism in Ukrainian frontline communities: trends, challenges, and development prospects. *Zhurnal z heolohii, heohrafii ta ekolohii – Journal of Geology, Geography and Geocology*, 32(3), pp. 581-597. DOI: <https://doi.org/10.15421/112352>.
15. Kyrchenko, O. (2024). Recovery of tourism in Ukraine in the post war period: Croatia and Israel experience. *Kyivskiy ekonomichnyi naukovyi zhurnal – Kyiv Economic Scientific Journal*, 6, pp. 59-65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-6-8>.
16. Business Perspectives Development of internal tourism and hospitality in Ukraine. (2023). Retrieved from https://www.businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/16114/TT_2020-2021_01_Kostynets.pdf.
17. Butler, R. W. (1980). The concept of the tourism area life cycle (TALC). Exploration – involvement – development – consolidation – stagnation – decline/rejuvenation. Retrieved from https://www.academia.edu/55624691/Empirically_Mapping_the_Evolutionary_Phases_of_Tourism_Area_Life_Cycle_TALC_.
18. Kozak, M., Biernat, E., Rut, G. (2019). An Analytical Model of Tourist Destination Development... *Sustainability*, 11(24). DOI: <https://doi.org/10.3390/su11246989>.
19. Pandey, K., Joshi, S. (2021). Trends in Destination Choice in Tourism Research: A 25 year Bibliometric Review. *Tourism Research*, Vol. 10(4). DOI: <https://doi.org/10.1177/23197145211032430>.
20. Fayos Sola E. et al. (2018). A cluster analysis of tourist attractions in Spain: Natural and cultural traits and implications for global tourism. *European Journal of Management and Business Economics*, 27(2). DOI: <https://doi.org/10.1108/EJMBE-08-2017-0008>.
21. D'Urso & Massari A. (2021). Tourist Segmentation Based on Motivation, Satisfaction and Prior Knowledge with a Socio-Economic Profiling: A Clustering Approach with Mixed Information *Social Indicators*, 154(1), pp. 1-26. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02537-y>.
22. Baggio, R., Scott, N., Cooper, C. (2010). Network science: a review focused on tourism. *Annals of Tourism Research*, Vol. 37, Issue 3, pp. 802-827. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1002.4766>.
23. Wang & Liu A. (2012). Review of Tourism Cluster Research. *Progress in Geography*, 10, pp. 1407-1412. DOI: <https://doi.org/10.11820/dlkxjz.2012.10.019>.
24. Dembovska, I., Silicka, I. (2012). Cluster approach in the tourism business. *Latgale National Economy Research*, 1(4), pp. 88. DOI: <https://doi.org/10.17770/lner2012vol1.4.1825>.
25. Boretska, N. P., Krapivina, G. O., Marchenko, I. F. (2022). Rozvytok turystsko rekreatsiinoi sfery: empiryka tsyfrovizatsii derzhavnoho upravlinnia [Development of the tourist and recreational sphere: empirics of digitalization of public administration]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1 (67), pp. 117-124. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1\(67\)-117-124](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1(67)-117-124) [in Ukrainian].
26. Boretska, N.P. (2025). Stratehiia pidvyshchennia indeksu rozvytku podorozhei i turyzmu (TTDI) Ukrainy [Strategy for increasing the travel and tourism development index (TTDI) of Ukraine]. *Universytetska nauka – 2025 [University science – 2025]: Proceedings of the additional International Scientific and Technical Conference in 3 vol. (Vol. 2: Educational and Scientific Institute of Economics and Management, Social and Humanitarian, Engineering and Language Training, pp. 232-237). Dnipro, PDTU [in Ukrainian]*.
27. Boretska, N., Krapivina, G. (2022). Directions for research into the development of the tourism and recreation sector as an object of state administration. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 4(70). pp. 63-68. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-4\(70\)-63-68](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-4(70)-63-68).

Стаття надійшла до редакції 26.05.2025

Рецензовано: 13.06.2025

Формат цитування:

Борецька Н. П., Кrapivina Г. О. Парадигма регіонального розвитку: географічні аспекти туристсько-рекреаційних дестинацій. *Вісник економічної науки України*. 2025. № 1 (48). С. 56-63. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1\(48\).56-63](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1(48).56-63)

Boretska, N. P., Krapivina, G. O. (2025). Paradigm of Regional Development: Geographical Aspects of Tourist and Recreational Destinations. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (48), pp. 56-63. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1\(48\).56-63](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1(48).56-63)

